

Żurawicki, Seweryn

"Histoire de la pensée économique", Henri Denis, Paris 1966 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 12/2, 379-380

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nologicznym, dzięki czemu udałooby się ukazać dialektyczny charakter rozwojowy tego pojęcia. Przed kilkunastu laty podobną ideę sformułował H. Mineur w bardzo interesującej broszurze *Le Temps. Étude d'un concept fondamental de la science* („Les Cahiers Rationalistes”, 1952, t. 123). Analizując związek pomiędzy pojęciem czasu t i naszym wyobrażeniem praw rządzących czasem L , pisał on: „Z pojęcia t dedukujemy prawa L , a potem z tych praw L dedukujemy nowe pojęcie t' sprzeczne z dawnym pojęciem t ”. Być może, dzięki takiemu ujęciu materiału, jaki wymieniał wyżej, stara heraklityjska idea, że „wszystko płynie”, znalazłaby odpowiednik w idei, że „wszystkie teorie są płynne”.

Nie wiem, czy tego rodzaju książka byłaby lepsza niż *Głosy czasu*. Wiem jednak, że byłbym bardzo zadowolony, gdyby choć jedna uwaga zawarta w niniejszych rozważaniach ułatwiła przygotowanie drugiej, przejranej i uzupełnionej edycji naprawdę fascynującej książki, jaką dał nam J. T. Fraser.

Waldemar Voisé

Henri Denis, *Histoire de la pensée économique*. Presses Universitaires de France, Paris 1966, ss. 756.

Wśród wydawnictw z serii *Thémis*, pomyślanych jako pomoc w nauczaniu przedmiotów prawnych, ekonomicznych i politycznych na wyższych uczelniach francuskich, pojawiła się w 1966 r. interesująca praca profesora Wydziału Prawa i Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Paryskiego Henri Denisa, poświęcona historii myśli ekonomicznej.

Autor ograniczył się do omówienia dziejów myśli ekonomicznej w europejskim kręgu cywilizacyjnym, uwzględniając, oczywiście, i myśl amerykańską, jako kontynuację myśli europejskiej. Zaprezentował wybrany temat na szerokim podłożu historyczno-gospodarczym i pokazał filiacje myśli ekonomicznej w poszczególnych jej etapach rozwojowych z aktualnymi dla danej epoki poglądami filozoficznymi i politycznymi.

W rozważaniach opiera się Denis na marksowskiej metodologii badań i szczególnie wiele miejsca poświęca przełomowi w rozwoju myśli ekonomicznej, dokonанemu przez Marksa. Obszernie także przedstawia historię myśli ekonomicznej w Związku Radzieckim. Ostatnia część omawianej pracy, zawierająca zarys rozwoju współczesnej myśli ekonomicznej, eksponuje problematykę związaną ze schyłkowym charakterem produkcji opartej na kapitalistycznym sposobie wytwarzania i rodzącym się nowym, socjalistycznym sposobem produkcji. Autor stara się nawiązać krytycznie — w oparciu o metodę marksowskiej analizy — koncepcje, które powstają w naszej dobie.

Praca napisana jest w sposób strawny nawet dla niespecjalisty, lecz bez popadania w łatwizny czy uproszczenia. Denis dokumentuje w przypisach wszystkie swe wypowiedzi i paralele, a ponadto sam, niezwykle obiektywnie, sugeruje czytelnikowi konfrontację sądów autora z opiniami przeciwnymi, wskazując jednocześnie literaturę źródłową w bogatej bibliografii dołączonej do każdej części podręcznika.

Część pierwsza pracy została poświęcona myśli antycznej tudzież średnio-wiecznej. Szczególną uwagę Denisa przyciąga koncepcja platońska oraz ewolucja myśli chrześcijańskiej. Autor nie przestrzega przy tym ściśle chronologicznego trybu relacjonowania wszystkich poglądów, ale stara się uwydatnić merytoryczne znaczenie poszczególnych poglądów dla późniejszego rozwoju myśli ekonomicznej.

Narodziny ekonomii politycznej i ukształtowanie się doktryny liberalistycznej w polityce gospodarczej stanowią przedmiot dociekań drugiej części omawianej pracy. Autor kreśli rozległą panoramę odrodzenia i na tym tle rozważa miejsce za-

równie merkantylizmu, jak i rozlicznych koncepcji utopijnych. Obszernie przedstawia Denis rolę metody kartezjańskiej w rozwoju myśli ludzkiej oraz wpływ, jaka ta metoda wywarła w dziedzinie objętej jego książką. Wydaje się jednak, że Denis, sięgając do zagadnień metodologicznych, niesłusznie nie docenia roli Franciszka Bacona, który w decydującym stopniu wpłynął przecież na Williama Petty'ego, a co za tym idzie i na dalszy rozwój myśli ekonomicznej.

Wiele uwagi podręcznik Denisa poświęca fizjokratom francuskim oraz Adamowi Smithowi. Pewną nowością w ujęciu historii myśli ekonomicznej jest dość szerokie potraktowanie przez Denisa koncepcji Condillaca, Benthama, włączenie do rozważań idei Rousseau, Godwina, a zwłaszcza Fichtego; szczególnie bogato został omówiony *quasi-socjalizm* Fichtego. Denis prawdopodobnie pisał tę część podręcznika pod przemożnym wpływem pracy G. Lukacsa *Zerstörung der Vernunft*, na którą zresztą wielokrotnie się powołuje.

W tej samej części książki Denis oświetla również teorie, które zrodziła pierwsza rewolucja przemysłowa, i to zarówno teorie burżuazyjne, jak drobnomieszczańskie czy proletariackie. Uprzywilejowane miejsce zajmuje w rozważaniach Denisa przełom dokonany w rozwoju myśli ekonomicznej przez Marksa. W odniesieniu do tego problemu Denis dużo zawdzięcza pracom A. Cornu, którego często cytuje. Wybitnie interesująco analizuje Denis poglądy neoklasyczne. W sposób zwarty lecz przekonujący autor poddaje krytyce szkoły: psychologiczną, lozańską i neoklasyczną.

Znamienny jest tytuł, który Denis nadał części przedostatniej podręcznika: *Ewolucja myśli ekonomicznej epoki imperializmu, wojen i narodzin socjalizmu*. W części tej Denis omawia nie tylko „keynsizm”, lecz również koncepcje faszystowskie tudzież rewizjonistyczne. Na koniec autor uwzględnia szeroko recepcję marksizmu w Rosji.

Część ostatnia jest przeglądem koncepcji modelowych, stosowanych w analizie ekonomicznej metod matematycznych i historiozoficznych prognoz w obozie kapitalistycznym z jednej strony, koncepcji zaś rodzących się obecnie w Związku Radzieckim — z drugiej strony. Autor przedstawia poglądy Harroda, Domara, Fellnera, Hansena, Samuelsona i innych współczesnych ekonomistów, a zarazem podejmuje tu polemikę z R. Aronem i innymi filozofami i socjologami występującymi z antymarksowskimi koncepcjami rozwoju.

Całość pracy Henri Denisa, wprawdzie nie zawsze pisana z jedną pasją, charakteryzuje go wyraźnie jako pisarza zaangażowanego po stronie socjalizmu, mimo że autor nigdzie nie próbuje deklarować się w charakterze marksisty. W literaturze poświęconej historii myśli ekonomicznej książka Denisa stanowi niewątpliwie pozycję oryginalną, choć jej podręcznikowy charakter zniewala autora w niejednym wypadku do sygnalizowania tylko wielu płodnych myśli i wątków, które byłyby warte odrębnego wręcz potraktowania. W sumie jest to praca, którą należy jak najrychlej zainteresować również polskiego czytelnika.

Seweryn Zurawicki

Zygmunt Fedorowicz, *Zarys historii zoologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1962, ss. 350.

Książka Z. Fedorowicza stawia sobie ambitne zadania zapoznania czytelnika z głównymi etapami historycznego rozwoju zoologii i wskazania dróg, po których biegła myśl ludzka w poszukiwaniu prawdy o otaczającym nas świecie zwierząt. Autor szkicuje historię nauki o zwierzętach od czasów starożytnych do dnia dzisiejszego. Zważywszy brak w tym zakresie książek o charakterze encyklopedycz-